
Divadlo utlačovaných

Divadlo utlačovaných

„Pokud se herec může stát nemocným člověkem, může se i nemocný člověk stát naopak zdravým hercem“¹ říká Augusto Boal – zakladatel metody divadla utlačovaných ve své knize *The Rainbow of Desire*. Divadlo utlačovaných je o proměně – o poukazování na to, co ve společnosti nefunguje a společném hledání alternativ. Je o setkávání lidí, kteří by se možná jinak neseetkali a dialogu, který by měl v ideálním případě vést i k reálným změnám v reálném světě – byť třeba jen malým a dílčím.

Augusto Boal a divadlo utlačovaných

Metodu založil v 70. letech 20. století brazilský dramatik a režisér Augusto Boal. Cesta ke jejímu vytvoření však nebyla nijak přímočará. Boal chtěl dělat především divadlo, což se mu po mnoha životních peripetích a navzdory rodičům, kteří z něj chtěli mít chemika, nakonec podařilo. Boal byl od malička citlivý na sociální otázky ve společnosti – snad i díky tomu, že vyrostl sice ve stabilních, ale relativně skromných podmínkách.

Jak vzpomíná ve svém životopise, když režíroval hry, které byly o normálních lidech, připadalo mu divné, že v divadle tyto příběhy hrají herci ze střední třídy pro diváky ze střední třídy, ale ti, o kterých hry byly, se v divadle neukázali (Boal, 2001). „Kde jsou lidé“ – začal si klást otázku a protože byl podle všeho důsledný, začal se svým ansámblem z divadla Arena v Sao Paulo vyrazet na venkov. Při těchto pokusech o dialog prostřednictvím divadla docházelo k celé řadě situací, v rámci kterých se postupně vyvíjela metoda divadla utlačovaných tak, jak ji známe dnes (Boal, 2001). Ani životní cesta Augusta Boala nebyla přímočará. V Brazílii působil v době turbulentních změn, byl vězněn, z vězení se mu nakonec podařilo uprchnout a musel do exilu do Francie, kde metodu dále rozvíjel pro ty, kteří žijí sice v bohatších, často ale ne šťastnějších částech světa. Z původní metody se začaly odvíjet odnože, jako např. legislativní divadlo nebo tzv. duha touhy, což je právě terapeuticky zaměřené divadlo pro lidi, kteří zažívají spíše vnitřní než vnější útlak (Boal, 1995).

Po uklidnění společenské situace se Augusto Boal vrátil zpět do Brazílie, kde dokonce působil v zastupitelstvu a tak vznikla další odnož divadla utlačovaných – tzv. legislativní divadlo. V něm se na základě veřejné divadelní analýzy konkrétních situací ve spolupráci s právníky navrhuje legislativní změny, které jsou následně uváděny v život a měly by tedy podstatně více sloužit běžným lidem (Salvador, 2014).

Metoda se začala šířit a v dnešní době existuje celá řada různých center divadla utlačovaných po celém světě. V našem kontextu máme relativně blízko centrum Kuringa v Berlíně² nebo Cardboard Citizens v Londýně³.

Co je divadlo utlačovaných

Divadlo utlačovaných je metoda, ve které se z běžných lidí stávají protagonisté divadelní hry, kteří vypráví své příběhy a to výlučně jejich optikou. Práce se skupinou je intenzivní proces, který využívá celou řadu postupů. Členové skupiny – ne-herci – nejprve pomocí celé řady cvičení znovu aktivují schopnost vlastního těla vyprávět příběhy. Nikoli imitovat příběhy jiných, ale vyprávět ty vlastní. Učí se odhazovat krunýře, které jako děti neměli a které jim postupně v různých útlakových situacích nasadila společnost. A tak se učí znovu říct a ukázat, jak to vypadá, když je něco slané, když mi něco nechutná nebo jak se cítím, když na mě někdo křičí nebo žaluje. Vedle her a cvičení, které vedou k takovém „probuzení“ těla členové skupiny paralelně prozkoumávají zážitky nespravedlnosti nebo útlatku, který zažívali a který je do skupiny přivedl. Z těchto stavebních kamenů postupně vzniká příběh, který není kopií příběhů nikoho ze skupiny, ale zároveň reprezentuje téma, které si skupina zvolí autenticky, protože věrně vychází z jednotlivých reálných situací (Boal, 1979; Boal, 1992).

Když je divadelní představení hotové, hraje se před diváky a to s cílem jednak ukázat očima „zevnitř“ dané téma, ale také proto, že cílem není jen samotné vyprávění příběhů, ale především iniciování změny. Této fázi se říká divadlo fórum. Po skončení divadelního představení jsou tak diváci zvaní moderátorem – tzv. jokerem k tomu, aby do příběhu aktivně vstupovali, navrhovali změny a přímo je zkoušeli v jednotlivých scénách nebo dokonce vytvářeli scény nové. Tak jako se z obyčejných lidí stávají ne-herci, tak se i z diváků stávají ne-diváci. Divadlo utlačovaných totiž boří hranici mezi jevištěm a hledištěm. Všichni dohromady se stávají aktéry v hledání možností změny v situacích, které se často jeví jako beznadějná a bezvýchodná.

Zdroj: Archiv divadla Dvě na třetí, představení „Odchodem to nekončí“

Divadlo fórum

V některých kontextech je možné najít také interaktivní formu divadla, které se říká divadlo fórum. Jedná se o formát, kdy diváci vstupují do již hotového divadelního představení a snaží se ho změnit nebo upravit. U divadla fórum na rozdíl od divadla utlačovaných může ale divadelní představení tvořit např. i skupina herců, která se rozhodne oslovit nějaké společensky významné téma, představení ale nutně nevytváří ti, kterých se téma dotýká, a jsou ve společnosti jeho nositeli. Můžeme tedy říct, že divadlo fórum je součástí divadla utlačovaných jako jedna z jeho fází, kdy se hotové představení hraje před diváky. Naopak divadlo fórum není automaticky divadlem utlačovaných. Primárně totiž záleží na tom, kdo představení prezentované na fóru vytváří, či hlas ve společnosti představuje.

Divadlo a výzkum marginalizace a diskriminace

Divadlo utlačovaných se tak postupně během let stalo jednou z metod sociálního divadla a díky jeho velkému potenciálu generovat i hlubokou znalost o životě společnosti, přitahuje i pozornost výzkumníků. Dlouho bylo spojováno především s metodami akčního a participačního výzkumu (Schroeter, 2013; Marín, 2007; Clark, 2009), postupně se začaly objevovat i další snahy divadlo uchopit výzkumně tak, aby znalosti a zkušenosti obsažené jak v příbězích ne-herců, tak ale i ne-diváků nezapadly, ale mohly být dále využívány k diskuzi o bolavých společenských tématech (Moree, Vavrova, Felcmanová, 2017; Moree, Benyovszky, 2019).

Divadlo utlačovaných dnes najdeme na různých místech. Existují univerzity, které pomocí této metody zkouší pracovat se studenty (Christensen, 2014; Desai, 2017; Giesler, 2017; Stahl, 2018), uskupení, která se pokoušejí o oslovení tématu marginalizace – např. společně s lidmi bez domova (Wrentschur, 2008), ženami, které zažily sexuální násilí (Clar, 2009; Christensen, 2014) nebo s lidmi z menšinového prostředí (Moree, D., Vavrová, T. & Felcmanová, A., 2017).

Zdroj: Archiv divadla Dvě na třetí, představení „Matka“

Divadlo utlačovaných v České republice

V České republice představila metodu Lenka Remsová, která se metodě řadu let také intenzivně věnuje a na Masarykově univerzitě v Brně založila Kabinet divadla utlačovaných⁴.

V roce 2012 uspořádala Fakulta humanitních studií ve spolupráci s Britskou radou první výcvik pro moderátory – jokery divadelních skupin vedený odborníky z Cardboard Citizens v Londýně. Od té doby se rozšířilo množství skupin, které pomocí divadla utlačovaných dále pracují. V nepravidelných intervalech společně pořádají Festival divadla utlačovaných Divufest, vznikla publikace Divadlem ke změně.

Další univerzitou, která se rozhodla vzít metodu divadla utlačovaných pod svá křídla je i Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, pod kterou právě od zmiňovaného roku 2012 existuje skupina divadlo Dvě na třetí⁵. Za posledních deset let vytvořilo více než dvacet divadelních představení a soustředí se především na to, aby se ve skupinách potkávali různí lidé, kteří jsou shromážděni kolem zpracovávaného tématu. Téma rasismu tak opakovaně vytvářela skupina složená z romských i ne-romských účastníků, uprchlické krizi se věnovala skupina, kde byli jak studentští dobrovolníci, tak sociální pracovníci a lidé se zkušeností uprchlictví apod. Divadlo Dvě na třetí oslovuje i velmi citlivá a kontroverzní témata, jako např. sexuální zneužívání od učitele (představení Deka) nebo domácí násilí (představení Odchodem to nekončí). Práci divadla Dvě na třetí představuje také dokumentární film Rozálie Kohoutové⁶.

Divadlo utlačovaných a studia občanské společnosti

S touto metodou se mohou seznámit i studenti oboru Studia občanské společnosti. Každý rok je v letní semestru nabízena metoda jako volitelný kurz, kde se studenti propojí vždy s nějakou skupinou mimo univerzitní prostředí – nejčastěji s klienty nějakých neziskových organizací. V takto smíšené skupině pak vznikají představení, která na dané téma nahlíží z více úhlů pohledu. V roce 2021 takto např., vznikla dvě představení s organizací META s názvem „Žij tam dobře“ a „Den podle Julie“.

Zdroj: Archiv divadla Dvě na třetí, představení „Žij tam dobře“

Limity a výzvy

Kromě velkého potenciálu má metoda samozřejmě také celou řadu limitů. Je náročná z hlediska času – jedno představení vzniká několik desítek hodin, tak i velmi citlivá z hlediska etiky – jak pracovat s lidmi, kteří mají za sebou tak těžké osudy, jak vyprávět jejich příběh tak, aby to pro ně samotné bylo bezpečné a vedlo spíše k posílení než k otevírání starých jizev, jak vést citlivý dialog s diváky.

To klade samozřejmě velké nároky na vedoucí takových skupin i na jejich vzdělávání. Navzdory tomu všemu je divadlo utlačovaných jednou z cest, jak dávat ve společnosti hlas těm, kdo jsou bez hlasu. Což konstatuje i Augusto Boal: „V době, kdy se z tolika jistot staly nejistoty, kdy tolik snů vybledlo na slunci a tolik nadějí se změnilo v beznaděj, v době, kdy žijeme v obrovském zmatku, plni pochybnosti, věřím, že víc než kdy dřív je právě teď čas na divadlo, jež bude pokládat ty pravé otázky v pravou chvíli. Budme demokratičtí a vyzvěme své obecenstvo, aby nám sdělilo, po čem touží. Ukažme jim alternativy. Doufejme, že jednoho dne, prosím, ať to netrvá příliš dlouho, dokážeme přesvědčit nebo donutit také vládu a politické vůdce, aby udělali totéž – zeptali se nás, svého obcenstva, co by měli dělat, aby z tohoto světa učinili místo, kde se dá žít a být šťastný, místo toho, aby z něj vzniklo obrovské tržiště, kde prodáváme zboží i naše vlastní duše. Ano, je to možné. Doufejme! Pracujme na tom!“ (Boal A. v Antikomplex, Divadlem ke změně – vybrané texty, strana 93).

Autorka Dana Moree

Mgr. Dana Moree, Dr. zabývá se tématy, které se týkají interkulturního soužití, jako jsou identita, kultura, procesy vyloučení, inkluze, kulturní nedorozumění a konflikt.

O studijním programu

Divadlo utlačovaných je jedním z povinně volitelných předmětů navazujícího magisterského studijního programu Studia občanské společnosti na fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy.

Chcete se dozvědět víc o tom, co dělá občanská společnost u nás i ve světě? Studia občanské společnosti nabízí prostor pro propojování teorie i praxe. Dozvíte se, jak organizace občanské společnosti i sociální ekonomiky fungují, jakým čelí výzvám a jak jejich činnost podpořit. [Témata studia naleznete zde](#), nebo ve struktuře a [studijních plánech](#).

Chcete vědět, k čemu vám studium bude? Přečtěte si také [příběhy absolventů](#), které ukazují, jak jim studia pomohla uplatnit se nejen ve třetím sektoru.

Literatura

Antikomplex (2016). Divadlem ke změně. Praha: Antikomplex.

Boal, Augusto. The Theatre of the Oppressed. New York: Urizen Books, 1979. Republished by Routledge Press in New York/London in 1982.

Boal, Augusto. Games for Actors and Non-Actors. New York: Routledge Press, 1992,

Boal Augusto (1995). The Rainbow of Desire. London: Routledge.

Boal Augusto (2001). Hamlet and the Baker's Son; m life in theatre and ppolitics. London: Routledge.

Clark, Jude (2009). Acting up and speaking out: Using Theatre of the Oppressed and collective memory work as alternative research methods and empowerment tools in work with girls, Agedna, 23:79, 46–64

Christensen, M. Candace (2014). Engaging Theatre for Social Change to Address Sexual Violence on a College Campus: A Qualitative Investigation. *British Journal of Social Work* 44, 1454–1471.

Desai, Shiv, R. (2017). Utilizing Theatre of the Oppressed Within Teacher Education to Create Emancipatory Teachers. *Multicultural Perspectives*, 19, 4, 229–233.

Giesler, Mark, A. (2017). Teaching Note – Theatre of the Oppressed and Social Work Education: Radicalizing the Practice Classroom. *Journal of Social Work Education*, 53, 2, 347–353.

Marín, Christina (2007). A Methodology Rooted in Praxis: Theatre of the Oppressed (TO) Techniques Employed as Arts-Based Educational Research Methods. *Youth Theatre Journal*, 21, 1, 81–93.

Moree, Dana & Benyovsky, Selma (2019). Institutions and Disadvantaged: Intervention or Oppression? Theatre of the Oppressed at the Universities. *Orbis Scholae*, 13. doi 10.14712/23363177.2019.21

Moree, D., Vávrová, T. & Felcmanová, A. (2017). Blue or red, why do categories attract? *Urban Review*, 49, 498–509 DOI 10.1007/s11256-016-0396-3.

Salvador Eduardo (2014). Legislative Theatre: Arto for Community Conflict Resolution. From Desires to Laws. *Journal of Conflictology*, 5, 3 – 12.

Schroeter, Sara (2013). “The Way it Works” doesn’t: Theatre of the Oppressed as Critical Pedagogy and Counternarrative. *Canadian Journal of Education*, 36, 4, 394–415.

Wrentschur, Michael. Forum Theatre as a Participatory Tool for Social Research and Development: A Reflection on “Nobody is Perfect” - A Project with Homeless People. In Cox Pat, Geisen Thomas and Green Roger (eds.). (2008). *Qualitative research and social Change*. United Kingdom: Palgrave Macmillan.

¹ Anglický originál: „if the actor can become a sick person, the sick person can in turn become a healthy actor“. Augusto Boal, *The Rainbow of Desire*, strana 39

² <https://kuringa.de/en/home-2/>

³ <https://cardboardcitizens.org.uk/>

⁴ <https://kdivu.ped.muni.cz/>

⁵ www.dvenatrete.cz

⁶ <https://youtu.be/KnI2gFglqXE>